

tělesnými, psychickými a společenskými. U pohlavního dospívání se zmiňuje o dědičnosti, tělesných a neuropsychických znacích dospívání. Při celkové větší výkonnosti mozku se projevuje dočasné oslabení korové činnosti s citovou labilitou a trvalým zvýšením citového fondu, fantazie a sebevědomí. S rozumovým vývojem v adolescenci souvisí zájem o kulturu a veřejný život a tvoření světového názoru. Snaha po samostatnosti se může správně uplatňovat jen při ukázněném užívání svobody. V adolescenci se utvářejí hlubší citové vztahy k osobám, ustaluje se životní cíl a povahová dospělost ke konci tohoto období se projevuje rozvinutím vůle, rozumnosti, vyrovnaností tendencí nebo převahou jedné z nich a hlavně morální zodpovědností.

V poslední stručné kapitole uvádí autor požadavky, jež klade socialistická škola na osobnost učitele.

Tardyho skripta podávají zatím v naší literatuře nejucelenější, i když stručný přehled ontogenetického vývoje psychiky. Jsou psána důsledně s marxistického stanoviska, jasně a výstižně, autor se tu opírá o bohatou znalost odborné psychologické literatury, sovětské i západní, a o znalost fyziologie vyšší nervové činnosti, kterou tu soustavně uplatňuje, aniž by psychické jevy fyziologisoval, a poukazuje také na oblasti v tomto směru neprobádané. Skripta jsou však příliš stručná, zvláště jejich 2. a 3. část, takže potřebují podrobnějšího rozpracování. I tak jsou dobrou pomůckou pro studující psychologie i pro učitele.

Ludmila Kolářiková

N. D. Levitov: Otázky psychologie charakteru.

V českém překladu Levitovy knihy od H. Čáporové, D. Brčákové a M. Drozda se dostává českému čtenáři, odborníkovi i laikovi, do rukou poučná kniha o otázkách týkajících se podstaty charakteru, jeho vztahu k ostatním stránkami osobnosti, jeho struktury, projevu a metod jeho poznání, jakož i individuálnosti a typičnosti charakteru. V 6.–8. kapitole se autor zabývá utvářením charakteru sovětského člověka na různých věkových stupních, základními podmínkami tohoto utváření a způsoby při výchově charakteru.

Je nutno rozlišovat charakter v širším a užším slova smyslu, jímž je vůle a zaměřenost člověka. Charakter podle Levitova (soulasně jako u Těplova) „je určován především tím, jaký vztah má člověk k světu, k ostatním lidem, k vlastní práci a konečně k sobě samému“ (str. 17). Zaměřenosti rozumí osobitě prožívaný výběrový vztah ke skutečnosti, který charakterizuje daného člověka a má vliv na jeho činnost. Zaměřenost znamená obsah vůdčích cílů a motivů, zahrnuje významné vztahy, které skutečně mají vliv na chování člověka (str. 25 a n.). Různé psychologické odstíny zaměřenosti jsou vyjádřeny v pojmech ideál, zájem, sklon, motiv, cit (ovšem vyšší cit), základem zaměřenosti však je světový názor jakožto soubor názorů na přírodu a společnost. Vůle nabývá v charakteru jednoty a individuální zvláštnosti.

Charakter nesmíme chápat izolovaně, nýbrž v souvislosti s ostatními stránkami osobnosti. Z těch si všímá autor vztahu charakteru a temperamentu, ch., intelektu a schopnosti a konečně poměru charakteru k individuálním rozdílům psychologických funkcí, neboť každý psychologický proces možno pojímat jako příznačný pro charakter a pro celou osobnost. Tím více to platí pro dlouhodobé psychologické stavy.

Ve struktuře charakteru rozlišuje autor správně rysy zaměřenosti a rysy vůle, rysy stavby charakteru jako celku a vzájemnou jejich souvislost. Zaměřenost sovětského člověka je obsažena v jeho ideovosti a zásadovosti, v jeho komunistickém vlastenectví, poměru k práci, k vědě, umění a přírodě (to u Těplova zdůrazněno není), v poměru k sobě samému, k druhým lidem a ke kolektivu. K volným rysům sovětského člověka patří aktivita, energie a iniciativa, organizovanost a pevnost; jeho charakter jako celek se vyznačuje vyhraněností, jednotou, složitostí, originalitou a dynamičností. Všechny charakterové rysy spolu vnitřně souvisí a svého kvalitativního významu nabývají teprve v celkové struktuře, vzájemně se musejí vyrovnávat po případě mohou převládat. Charakterové rysy jsou dynamické povahy. Projevují se a zároveň i utvářejí v pracovní činnosti, a to tím jednoznačněji, čím je činnost složitější. Mimoto se ovšem charakter projevuje v písmu, ve fyziognomii, ale také v činech, v řečových projevech a ve výsledcích činnosti. Odtrženě od životních situací nelze charakter člověka poznat.

Jako zásady platné pro metody výzkumu charakteru uvádí Levitov lidský vztah ke zkoumanému člověku (mechanický odmítá) a sledování jeho vývoje v konkrétních podmínkách a v kolektivu. Pro sovětské vědce, jak říká Levitov (str. 150), je příznačné, že neomezují svůj úkol na určení hlavních rysů charakteru člověka v době výzkumu. Zajímá je také to, *jaký může být a má být daný charakter za náležitých podmínek* (podtrženo L. K.),

na př. jak se mění charakter žáka, bude-li při výchovné práci správně přihlédnuto k jeho individuálním zvláštnostem. Tyto zásady platí pro všechny charakterologické metody, t. j. pro pozorování, přirozený a pedagogický experiment, rozhovor, slohové práce a rozbor výsledků činnosti, které autor jednotlivě probírá. Pramenem poznání charakteru jsou dopisy, deníky, životopisy, vlastní životopisy, literárně umělecká díla.

Charakter tvoří jednotu individuálních a typických rysů. Autor se zastavuje u různých pojetí slova typičnost, typické. Také si všimá otázky klasifikace charakterologické typologie, jež není jednotná: existuje pojetí biologisující (stavba těla, skupina krevního chemismu), ideologisující, které odtrhuje lidský duchovní život od jeho základu, t. j. výrobních a společenských vztahů, pojetí funkcionalistické, převádějící charakterové typy na převahu některých psychologických funkcí nebo jejich kombinace, jejichž hlavním nedostatkem je podle Levitova schematismus a formalismus. Autor považuje za nezbytné rozpracovat typologie charakteru jako zobecnění na empirickém základě, které by umožnilo třdit charaktery podle určitých hledisek a našlo ve struktuře individuálního charakteru rysy určitého typu. Nemohlo by být samozřejmě odtrženo od konkrétních historických podmínek.

V sovětské psychologii jsou tři možné způsoby typologických výzkumů: 1. zkoumat skupinu lidí podle jedné vlastnosti (na př. poměr k práci), 2. podle vzájemného vztahu několika rysů chápaných dynamicky, 3. spojení obou hledisek, statického i dynamického. Levitov pak uvádí některé doklady individuálního zkoumání charakteru u žáků, u Jelnického, Lesgafta a Lazurského, z nichž zvláště školní charakteristiky Lazurského velmi kladně hodnotí. Mimo to si všimá Makarenkových charakteristik chovanců a uvádí Šnirmanovy zásady charakterologického zkoumání: a) poznávat osobnost prostřednictvím její činnosti, b) od vnějších projevů dětské činnosti pronikat k jejím motivům, c) poznávat osobnost v kolektivu a prostřednictvím kolektivu, d) poznávat osobnost ve vývoji, e) umět vidět, nacházet v člověku jeho nejlepší stránky, umět projektovat v člověku to nejlepší, f) toto zkoumání musí být pedagogicky zaměřeno a musí být prakticky účinné (str. 191).

Při určování charakteru si podle Levitova musíme položit otázku: a) které rysy a projevy charakteru jsou pro danou osobu typické, b) do jaké míry jsou tyto rysy typické pro určitou skupinu osob. Dokládá to pak příklady konkrétních charakteristik žákovských. Je sice obtížné, ale přitom nutné, v jednotě individuálního a obecného vystihnout dynamiku charakteru, životní vývoj člověka.

Základní podmínky pro utváření charakteru sovětského člověka tvoří především společenské zřízení, které na něj klade určité požadavky. Dědičnost poskytuje vývojové možnosti jakožto předpoklady psychologického vývoje, který je určen hlavně komunistickou výchovou a pak rodinou, jejíž kladný vliv vyplývá zvláště z jejího spojení s veřejným životem. Škola a mládežnické organizace formují zaměření žáka a utvářejí v něm kladné vlastnosti socialistického charakteru. K těmto vlivům musí přistoupit ještě sebevýchova, rozumová a mravní, aby vědomí a činnost byly v jednotě. A konečně je charakter utvářen samým jedním člověka, jeho činy, jež podléhají morálnímu hodnocení, ať jde o činy v klidných nebo obtížných, až konfliktových situacích.

Levitov se dále zabývá utvářením charakteru na různých věkových stupních, od předškolního věku až po starší školní věk. Vyzvedá zvláštní rysy v charakteristice sovětské mládeže, jako je odvaha, samostatnost, cílevědomost a ideové politické uvědomělost, pro niž mají žáci vzor ve svých učitelích. Všechny metody při utváření charakteru spolu souvisí a při výchovné práci je potřeba individuálního přístupu k žákovi, jak ukazují autor na konkrétních příkladech žákovských charakteristik.

Závěrem vyzvedá protikladnost dialekticko-materialistického názoru na podstatu charakteru k idealistickému a statickému pojetí charakteru, odtrženému od ostatních složek osobnosti, od životních a pracovních podmínek i od požadavků kladených na lidskou osobnost na různých stupních jejího vývoje.

Levitovova práce podává ucelený přehled otázek psychologie charakteru.

Je instruktivní hlavně v metodických návodech pro zkoumání charakteru žáků, demonstrovanych na mnoha ukázkách a pro jejich charakteristiky. Pro sovětského vědce je přiznání odmítavé stanovisko k pojetí „úrovně“ ve struktuře charakteru (str. 77) jako pojmu hodnotícího k pojetí „nepravých“ rysů charakteru, zato odmítá objektivistický způsob výzkumu charakteru a poukazuje na to, že v sovětské společnosti vznikají jako výraz pro nové vlastnosti člověka nové slova (jako „úderník“, „nejlepší pracovník“ (?), „aktivista“), jež kromě lexikálního obohacení se ustalují jako termíny charakterologické. V partiích, pojednávajících o vztazích charakteru k ostatním stránkám osobnosti, o stavbě charakteru, o souvztáznosti jeho rysů a podílu individuálního a typického ve struktuře charakteru jednotlivého člověka, je Levitovova práce velmi cenným doplňkem učebnicového pojednání o charakteru, na př. v učebnici Těplovové.

Ludmila Kolářiková